

*Аліса Ложешник,
аспірант кафедри історії України ОНУ ім. І.І. Мечникова*

УЧАСТЬ АНТОНА ГОЛОВАТОГО В БОЯХ ЗА ФОРТЕЦЮ ІЗМАЇЛ 1790 р.

В сучасній вітчизняній історіографії не випадковим є науковий та громадський інтерес: до біографії військового судді Чорноморського козацького війська Антона Андрійовича Головатого. Протягом XIX - XX ст. постать А. Головатого розглядалась у чималій кількості історичних досліджень, серед яких слід відзначити праці П. Короленка [1, 2, 3, 4, 5], Н. Орлова [6], А. Петрова [7], Є. Феліцина [8,9], Ф. Щербини [10,11]. Наприкінці XIX ст. з'являються зібрання матеріалів з історії Чорноморського війська [12,13,14,15]. Чимало вміщених в них документів свідчать про дії веслової флотилії на чолі з А. Головатим. Відомості: про участь А. Головатого в боях знаходяться і в рапортах М. Кутузова [16], листах Г. Потьомкіна [17]. Пізніше зверталися до висвітлення постаті військового судді І. Анцупов [18], А. Бачинський та О. Бачинська [19], Т. Гончарук, С. Гуцалюк та І. Сапожников [20], Ю. Литюченко [21], Р. Шиян [22] та інші вчені. Але й сьогодні немає комплексного дослідження, яке б розглядало бойовий шлях військового судді Чорноморського війська.

Веслова флотилія Чорноморського війська на чолі з А. Головатим проявляла героїзм під час російсько-турецької війни 1787 - 1791 рр., зокрема наприкінці 1790 р. під Ізмаїлом. З 6 жовтня 1790 р. розпочалась перестрілка під Ізмаїлом [5. 14]. За наказом графа Й. де Рибаса і князя Г. Потьомкіна військовий суддя Чорноморського війська, полковник і кавалер А. Головатий блокував турецькому флоту вхід до р. Дунай, закривши човнами Старостамбульське, Сулинське та Георгіївське гирла. Його човни з 22 жовтня 1790 р. крейсували між Ізмаїлом та Тульчею, перевозячи із захопленої Кілійської фортеці на Сулинський острів полонених турків, гармати, боєприпаси, провіант, тури, фашини. А. Головатому доручалось відвертати увагу ворога від батареї, які зводились на

березі, знищувати ворожу флотилію під Ізмаїлом і брати берегові турецькі батареї. З падінням Кілії, Тульчі та Ісакачі, більша частина флотилії піднялася вище, залишаючи лише пости на Сулинському та Георгіївських гирлах для блокування туркам підступів до Ізмаїла як з боку моря, так і з суходолу.

10 листопада 1790 р. А. Головатий разом з 3. Чепігою витримали контратаку і загнали турків назад за стіни фортеці. Цього дня човни чорноморських козаків з 12 приєднаними до них лансонами на чолі з А. Головатим зупинились біля острова Сулина, нижче Ізмаїла. Турки відкрили по них вогонь з правого берега р. Репіде, намагаючись заманити на відстань пострілу гармат фортеці. 200 гренадерів та 300 чорноморців з 2 гарматами висадились на лівий берег р. Дунай і вигнали турецьку кінноту з р. Репіде, на якій були виставлені пости до озера Кучулай [7.165 -167].

Хоча головним начальником всієї дунайської флотилії був генерал Й. де Рибас; по суті ж головною діючою особою був полковник А. Головатий, являючись начальником відділеної від Й. де Рибаса ескадри. З огляду на поважну посаду військового судді по морському відомству, він отримав 19 листопада 1790 р. від генерал-майора Й. де Рибаса брейд-вимпел на свій човен, щоб, як пізніше зазначалось, «настільки вшанований командирський знак служив вождю хоробрих моряків-чорноморців, на козачій флотилії честю та славою».

Наскільки великою була честь, виявлена А. Головатому, настільки великою була й відповідальність у подальших битвах. Військовому судді доручалося знищити ворожу флотилію, що стояла під Ізмаїлом і взяти берегові турецькі батареї. Все це А. Головатий повинен був виконати сам, без допомоги Й. де Рибаса, так як останній наперед домовився, що він зі своїми великими кораблями не підійде, через міліну, до Ізмаїла. Тому А. Головатий, діючи в нижній частині Ізмаїлу, мав ще й охороняти кораблі Й. де Рибаса. Це свідчить про те, що Й. де Рибас був занепокоєний тим, щоб турки, у випадку невдачі, не завдали б шкоди флотилії, що перебувала за 4 версти від Ізмаїла. Таким чином, А. Головатий за всі непередбачувані наслідки під Ізмаїлом мав нести відповідальність.

20 листопада 1790 р. чорноморські човни та 12 лансонів під прикриттям ночі наблизились до редуту на половину гарматного пострілу, щоб зручніше було стріляти по фортеці та по ворожих човнах [7.168]. Постріли, направлені козаками, призвели до того, що невдовзі між турецькими кораблями почалась паніка. Розбивши турецькі човни, А. Головатий висадив на берег десант і взяв боєм турецький редут Табію, який змушений був залишити через неможливість втримати його без підтримки регулярних військ та повернутись назад до східної околиці Ізмаїла [6. 28]. Не зазнавши великої шкоди від гарматного вогню з турецьких кораблів розбитої флотилії у нижній частині Дунаю, А. Головатий пішов наверх до самих стін Ізмаїла, під обстрілом з фортеці. Як писав Короленко, здавалось, він був зачарований від поразки і вражав ворога своєю відвагою та безстрашшям, тим більше, що проходячи між розбитою турецькою флотилією, ніби жартуючи, добивав човни, які зустрічалися йому по дорозі [1. 28].

Вісім годин тривав бій А. Головатого з турками під Ізмаїлом, було виконано все, що доручив Й. де Рибас. Але ця блискуча перемога принесла і велику кількість загиблих чорноморців. А. Головатий просив кошового отамана 3. Чепігу записати імена всіх вбитих козаків в граматку, а всім своїм підлеглим в ескадрі наказав пам'ятати про загиблих цього дня в бою.

Після військової кампанії А. Головатий отримав завдання - забезпечити війська боєприпасами. Воно було досить небезпечним, з огляду на могутні батареї на ізмаїльських бастіонах, повз які проходили човни, тому для супроводу флотилії до мису Чатал 27 листопада 1790 р. було направлено команду 3. Чепіги у кількості 500 козаків.

Напередодні штурму фортеці Ізмаїл десантні війська було поділено на три колони: полковник А. Головатий з 300 козаками входив до авангарду першої колони, яку очолював генерал-майор Арсеньєв [7.179 - 181], і йому доручалось загальне «командування авангардом», для чого рекомендува-

лось розподілити по човнах регулярні війська. Під прикриттям ночі А. Головатий вишикував Дунайську флотилію у дві лінії, паралельно береговій частині фортеці, у першій з них перебувало 100 чорноморських човнів, призначених для десанту. Під градом ворожих ядер та снарядів о 7 годині ранку 11 грудня 1790 р. він висадив на берег десант, що складався із 2000 чорноморських козаків та частини регулярних військ [7.183 - 184].

Армійські частини, які штурмували місто-фортецю з суходолу, за планом О. Суворова, виконували відволікаючий маневр, тоді як десант А. Головатого з боку Дунаю вирішував головне завдання прориву оборони. Військовий судця висадив десант на берег і атакував батареї. При цьому він особисто бився з турками слугувавши прикладом для інших козаків.

Висадившись на берег на лівому фланзі фортеці і вибивши турків, чорноморці захопили батареї біля Кілійських воріт, «направивши їх проти міста», розчистивши цим самим шлях гренадерам. Морські піхотинці під час бою захопили 26 ворожих знамен. Подвиг А. Головатого був оцінений Г. Потьомкіним у докладній записці імператриці 8 січня 1791 р.: «...полковник з безмежною хоробрістю і невгамовністю не лише підбадьорював козаків, а й особисто діючи, вийшов на берег, вступив з ворогом у бій і розбив його» [23.440].

В реляції представлених до нагород за взяття Ізмаїлу князь Г. Потьомкін писав, що А. Головатий відзначився - «відмінною хоробрістю, трудами і постійним старанням; не лише військові своєму подавав приклад, але й особисто діяв безстрашно». За цим представленням головнокомандуючого А. Головатий був нагороджений орденом Св. Володимира (25 березня 1791 р.) та Ізмаїльським (Золотим) хрестом «За проявлену хоробрість» [21. 22].

Література:

1. Короленко П. П. Головатый – кошевой атаман Черноморского казачьего войска / П. П. Короленко. – Екатеринодар: Тип. Кубанского областного правления, 1904. – 201 с.
2. Короленко П. П. Кошевые атаманы Черноморского казачье-

го войска XVIII ст. // Вестник казачьих войск. – СПб. 1901. – 51 с.

3. Короленко П. П. Предки кубанских казаков на Днепре и на Днестре. – Екатеринодар: Тип. П. Ф. Бойко, 1900. – 203 с.

4. Короленко П. П. Черноморское казачье войско (1775-1792): ист. очерк / П. П. Короленко. – Екатеринодар: Тип. А. П. Сташевского, 1892. – 64 с.

5. Короленко П. П. Черноморцы / П. П. Короленко. – СПб, 1874. – 76 с.

6. Орлов Н. А. Штурм Измаила Суворовым в 1790 г. – СПб, 1890. – 199 с.

7. Петров А. Н. Вторая Турецкая война в царствование Императрицы Екатерины II 1787-1791 гг. – СПб.: Тип. Р. Голике, 1880. – Т. 1. – 300 с.

8. Фелицын Е. Д. Щербина Ф. А. Кубанское казачье войско. – Краснодар: Советская Кубань, 1996. – 480 с.

9. Фелицын Е. Д. Материалы для биографии кошевого атамана черноморского войска Захария Алексеевича Чепеги // Кубанский сборник. – Екатеринодар, 1900. – Т. 7. – С. 265 – 270.

10. Щербина Ф. А. История Кубанского казачьего войска. – Екатеринодар: Тип. Кубанского областного правления, 1910. – Т. 1.– 745 с.

11. Щербина Ф. А. История Кубанского казачьего войска. – Екатеринодар: Тип. Кубанского областного правления, 1913. – Т. 2.– 869 с.

12. Дмитренко И. И. Сборник исторических материалов по истории Кубанского казачьего войска. – Т. 2: 1787-1795 гг. – СПб., 1896. – 475 с.

13. Дмитренко И. И. Сборник исторических материалов по истории Кубанского казачьего войска. – Т. 3: 1787-1795 гг. – СПб., 1896. – 799 с.

14. Дубровин Н. Ф. Сборник военно-исторических материалов. – СПб.: Военная типография, 1894. – Вып. 7: Бумаги князя Г. А. Потемкина-Таврического: 1788-1789 гг.– 396 с.

15. Дубровин Н. Ф. Сборник военно-исторических материалов. – СПб.: Военная типография, 1895. – Вып. 8: Бумаги князя Г. А. Потемкина-Таврического: 1790-1793 гг.– 376 с.

16. Кутузов М. И. Сборник документов и материалов. – М.: Воениздат, 1955. – 848 с.

17. Лопатин В. С. Екатерина II и Г. А. Потемкин: личная переписка. 1769-1791 гг. – М.: Наука, 1997 – 992 с.
18. Анцупов И. А. Казачество российское между Бугом и Дунаем. – Кишинев, 2000. – 290 с.
19. Бачинський А. Д. Козацтво на Півдні України 1775-1869 рр. – Одеса: Маяк, 1995. – 56 с.
20. Гончарук Т. Г., Гуцалюк С. Б., Сапожніков І. В. Чорноморське військо у війні 1787-1791 років (бойові дії на теренах сучасної Одещини) // Хаджибей-Одеса та українське козацтво (1415-1797 роки). – Одеса, 1999. – С. 111-182
21. Литюченко Ю. Участь чорноморських козаків в облозі і штурмі Ізмаїла в 1790 р.// Історичне краєзнавство Одещини: зб. матеріалів. – Одеса, 1993. – Вип. 4. – С. 19 – 23
22. Шиян Р. Чорноморське військо вірних козаків в останній чверті XVIII ст. – Запоріжжя: Тандем-У, 1996. – 28 с.
23. Шенк В. К. Казацкие войска (Хроники гвардейских казачьих частей помещены в книге Императорская гвардия). – СПб.: Тип. В. Д. Смирнова, 1912. – 462 с.